

УДК 371.12

Ж.М. Володченко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(НДПУ, м. Київ)

І.І. ОГІЄНКО ПРО СИСТЕМУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В БРУСИЛІВСЬКОМУ ЦЕРКОВНОМУ БРАТСТВІ (XVIII -XIX ст.)

Стаття присвячена аналізу системи шкільної освіти (XVII-початку XIX ст.) в м.Брусиліві, зробленому І.І. Огієнком - людиною енциклопедичних знань, яка в однаковій мірі застосувала свій талант в різних галузях науки. У багатому і різноманітному доробку вченого знайшли своє місце і питання шкільної освіти.

Кожна нація, кожний народ мав своїх провідників, які самовідречено присвятили себе боротьбі за визволення народу, Батьківщини. Одні з них – знані на весь світ, інші – мало знані. Але кожна історична постать повинна і мусить посідати своє заслужене місце в ієрархії історичних постатей. Історія ніколи не визнає рівності нерівних, ні по різному великих – однаково великими, вона все розставляє по своїх місцях.

Серед постатей, реабілітованих сучасною історією, – ім'я І.І. Огієнка – людини енциклопедичних знань, вченого, педагога, державного, громадського, церковного, культурного діяча, який в однаковій мірі знав як мово- і літературознавець, редактор і видавець, перекладач і поет, ректор і міністр, православний митрополит та історик української церкви.

Окремою сторінкою його багатой наукової, просвітницької спадщини є питання шкільної освіти, а саме системи освітніх закладів, яка існувала в XVIII-на початку XIX ст. в Брусиліві – містечку Радомиського повіту Київської губернії (тепер Житомирська область), де народився І.І.Огієнко. Час виникнення Брусилівського невідомий, але, як вказує М.Максимович, місто згадується в грамоті князя Андрія Боголюбського, виданій в 1159 році Печорському монастирю [1; 2].

Вивчаючи історію Брусилівського церковного братства, І.І.Огієнко віднайшов архіви Воскресенської церкви, які свідчать про існування в XVII-XVIII ст. церковного братства. Дослідник не знайшов ніяких відомостей про час його заснування. Архівні документи відкрили тільки заключну сторінку його історії. Достеменно відомо тільки, що спочатку братство було православним, а пізніше, після введення унії, стало уніатським, продовжуючи свою попередню діяльність.

І.І.Огієнко пропонує нам картину внутрішнього життя братства, яким він уявив його, вивчаючи історичні документи. "Братство знаходиться под надзором своего священника (pleba, paros, komedarz), но и священник в большой зависимости от братства: когда приезжает ревизор, он всегда спрашивает братчиков о поведении их настоятеля... Братство для ближайшего заведывания своими делами избирает трех лиц: ктитора, помощника ему, носящего название старшего брата, и ключника. Выборы происходили в плебании, где собиралась сходка братчиков; на эту сходку могли приглашаться и некоторые из прихожан, к братству не принадлежащих. На соборании присутствовал, конечно, и священник. После выборов составлялся акт, подписываемый братчиками" [1; 5].

Головними предметами опіки братства були: храм, школа, шпиталь. Церковних братств на Україні було багато, і майже кожне з них мало свою шкільну освіту (Київське, Луцьке, Львівське). Одним з перших завдань церковних братств завжди було утримання школи – рідко можна було зустріти братство, яке б не мало школи. Майже в кожному поселенні було якщо не братство, то його відділення, а значить, було багато шкіл. І.І.Огієнко стверджує, що початок XVIII ст. характеризується піднесенням значення південно-російських церковних братств, які на свій кошт утримували школи, а значить - і великою кількістю шкіл.

Дві такі братські школи здавна існували в Брусиліві. Життя в Брусилівському церковному братстві, маловідомому на той час, висвітлено недостатньо в літературі. Тому ми спираємось на аналіз системи шкіл, зроблену І.І.Огієнком.

В архівах він знайшов і проаналізував дані про те, що в XVIII ст. в місті існувало дві Воскресенські братські школи, побудовані в 1738 р. (проіснували до 30-х років XIX ст.), і школа при капуціанському монастирі (відкрита в 1786 р.).

Декан Фастовський, який приїздив ревізувати Воскресенську церкву, описує в 1770 р. Воскресенську школу: "Состояла школа из одной небольшой комнаты в три окна, с белой кафельной печатью; через стены, огороженные частоколом, находилась комора, в которой был погреб (лех дубовый), устроенный для хранения братского меда. Все это под одной крышей; школа имела 3 двери. В самой школе было три лавки и один стол сосновый..." [1; 29].

Утримувалась школа на кошти церковного братства. Вчителював у школі місцевий дячок, який вчив дітей молитвам, 10 заповідям, артикулам віри, а також читанню і письму. Дяк викладав не тільки в Брусилівській школі. В його обов'язки входило також відвідування в неділю і святкові дні селищ, де не було шкіл, і заняття з дітьми по програмі Брусилівської школи. Все це було передписано дяку в 1770 році деканом Фастовським під страхом втрати місця і особливої кари.

Воскресенські школи задовольняли прагнення учнів до освіти, були безплатні і доступні для всіх дітей, а також вільні і залежали тільки від братства. Школи ці, на думку І.І.Огієнка, були досить мізерними, але для свого часу дуже потрібними. Проіснували вони до 30-х років XIX століття. В кінці за ними було встановлено контроль, що стало супротив вільнолюбивих настроїв братчиків. Їхня турбота про школи зменшилась. Внаслідок цього діяльність шкіл завершилась в 60-ті роки XIX ст.

Зі старих шкіл в Брусиліві І.І.Огієнко згадує школу при капуціанському монастирі, яка була відкрита в 1786р. (рік заснування монастиря). В 1797 році в школі навчались 8 шляхетських дітей і 9 містечкових; їх вчили читати і писати польською, латинською, українською і російською мові, а також навичок арифметики. За школою спостерігав і проводив екзаменування сам президент капуціанського монастиря. Школа ця дуже скоро прийшла в занепад; в кінці 1817 р. її перенесли в монастирський Флігель, а потім в 1822 р. – в приміщення самого монастиря. Капуціанська школа проіснувала до закриття самого монастиря у 1665 р.

Шістдесяті роки XIX ст. – переломні в історії суспільства, в тому числі і в історії школи. Реформи цих років торкнулись не тільки селян, земств, міської, судової справ, а й шкільної також. Суспільнополітичний рух висунув покінчити з реакційною шкільною політикою Миколи I, основи якої зводилися до наступних положень: послідовне проведення станового принципу, зниження загальноосвітнього характеру школи, насадження в школах російської мови, палочної дисципліни, підсилення централізації в керівництві народною освітою, суворий поліцейський нагляд за школами і університетами. Ці положення лягли в основу шкільного статуту 1828 р., який діяв до 1864 р., а також всієї практичної діяльності Міністерства народної освіти. Підготовка нової шкільної реформи тривала 8 років і в 1864 р. завершилась затвердженням "Статуту гімназій і прогімназій", "Положення про навчальні народні училища"; в 1863 р. - "Загального статуту імператорських російських університетів.

Таким чином, система освіти на Україні останньої чверті XIX ст., за результатами шкільної реформи 60-х років складалась з трьох рівнів: нижчого (початкова школа), середнього (середня школа) і вищого (вища школа).

Проаналізувавши стан освіти 60-х років XIX ст., І.І.Огієнко робить висновок про нову епоху в історії школи. Ознаменовано цей період в Брусиліві відкриттям церковно-приходських шкіл (найнижчий рівень початкової освіти), які задовольняли потреби свого приходу. Всім священникам було передписано відкривати сільські церковні школи і навчати в них "...грамоте славянской и русской" [1: 32]. Вчителями в цих школах, на манер братських шкіл, планувались дяки. Але, на зміну вільнолюбивому, незалежному від священника, вчителю повинен прийти той, який би "священнику был послушным и не называл бы себя громадским дяком, но слугою церковным" [1: 32].

Це було початком гоніння, яке охопило не тільки школи, але й усе суспільство. Діяльність вчителя і школи регламентувалась суворим наказом.

Один з таких наказів наводить І.І.Огієнко: "По личному моему удостоверению оказалось, что при Брусилевской Воскресенской церкви доселе еще не открыты сельские школы для обучения крестьянских мальчиков, требуемая указом Его Высокопреосвященства. Почему, по получении сего, строго предписывая, дабы неотложно собраны были крестьянские мальчики в числе 12 душ и непременно были обучаемы грамоте Славянской и Русской... Об исполнении чего или неисполнении священник Брусилевской Воскресенской церкви имеет доносить в Благочиние своим рапортом" [1: 33].

Згідно наказу, було відкрито Воскресенську церковну школу в жовтні 1860 р. Дітей у школі вчили "чтению славянской и гражданской печати, пению церковному, священной истории и русской грамматике; обучение происходит в будние дни до обеда и после обеда" [1: 33].

Як свідчать архівні документи, в рік відкриття школи було всього 4 хлопчика. За рік занять "успевали плохо, дети поведения скромного, учебники есть, пожертвованной не было" [1: 33]. У 1862 році в школі вже нараховувалось 24 учня і 9 учениць. Священик Платон Демченко так описує свою школу: "Сельская школа помещается в доме священника, занимается обучением дьячек и пономарь под надзором священника; занимаются ученики прилежно" [1: 34].

З 1863 р. була відкрита друга церковна школа при Воскресенській церкві. В ній вчилось 10 учнів і 1 учениця. Школа не відрізнялась від першої: вчив у ній дяк, спостерігав священник.

В жовтні 1860 р. відкриті школи в селах Лазарівці і Ростовцях Воскресенського приходу. У 1863 р. церковні школи відкриті в селах Дубравка і Ястребенька. В перший рік занять в цих школах вивчався буквар, далі - часослів і наука закінчувалась псалтирем. Як свідчать архіви, дітей в цих школах було небагато і навчались вони з невеликою охотою. Тому до вивчення псалтиря мало хто доходив.

У 1863 р. у Брусиліві була відкрита Міністерська народна однокласна школа - школа нового типу. Проіснувала вона до 1887 р. коли була реформована в двокласне міністерське училище.

І.І.Огієнко констатує, що в Брусиліві планувалось відкриття вчительської семінарії. Наміри ці не здійснились: семінарія була відкрита в 1869 р., але в Києві. У 1873 р. переведена в м.Коростишів.

Таким чином, звертання до наукової спадщини І.І.Огієнка, зокрема до його аналізу стану освіти навіть в містечку Брусиліві – провінційному куточку Радомисльського уїзду, викликають величезний історичний інтерес, а також мають непересічне значення для наших сучасників, насамперед тих, хто причетний до реформування та розвитку освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огієнко І.І. Брусилевское церковное братство и его культурно-просветительская деятельность. - Екатеринославль, 1914. – 54 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.11.2001 р.

Володченко Ж.М. И. И. Огиенко о системе школьного образования в Брусилевском церковном братстве (XVIII – начало XIX ст.).

Статья посвящена анализу системы школьного образования (XVIII-начала XIXст.) в г.Брусилове, сделанному И.И.Огиенко - человеком энциклопедических знаний, который в одинаковой мере использовал свой талант в разных областях науки. В богатом и разнообразном наследии ученого нашли свое место и вопросы школьного образования.

Volodchenko Zh. M. I.I.Ogiyenko about the system of school education in the Brusyliv Church Brotherhood (XVIII-XIX centuries).

The article is devoted to the analysis of the system of school education (XVIII-XIX centuries) in Brusiliv made by I.I. Ogiyenko - the person of encyclopaedic knowledge who in an equal measure used his talent in different areas of science. In the rich and diverse heritage of the scholar there was a place for problems of school education.